

УДК: 335.07.12

БІЛИК Г.Г.

Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили, м. Миколаїв

МОНІТОРИНГ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ

Розглядаються підходи до управління фінансовим станом підприємства і обґрунтовується використання з цією метою моніторингу фінансового стану. Формулюються методологічні принципи і вимоги до методичного забезпечення моніторингу фінансового стану підприємства. На їх основі проводиться аналіз методик оцінки фінансового стану.

The approaches to the management of the financial condition of enterprise are considered. The usage of the financial condition monitoring is grounded for this purpose. Methodological principles and requirements to the technique of such monitoring are formulated. The analysis of financial condition evaluation methodology is executed on basis of these principles.

В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ до ринкових форм господарювання фінансова діяльність підприємств відіграє важливу роль у забезпеченні їх стабільного функціонування і розвитку. Для кожного суб'єкта господарювання зростає необхідність адекватної оцінки свого фінансового стану, який виступає не просто як характеристика оцінки фінансової діяльності “для внутрішнього користування”, а насамперед як характеристика стану підприємства в цілому, в тому числі і для зовнішніх користувачів (партнерів, акціонерів, кредиторів і т.ін.). Отже, підприємство зустрічається з необхідністю управління фінансовим станом, підтримання його на певному нормальному рівні і, по можливості, покращання.

Фінансовий стан підприємства не є матеріальним, речовим об'єктом управління, це “складна, інтегрована за багатьма показниками характеристика його діяльності, ... яку можна визначити як міру забезпеченості підприємства необхідними фінансовими ресурсами і ступінь раціональності їх розміщення ...” [1, с. 47]. Складність та

багатовимірність фінансового стану відбивається на дієвості практичного управління ним.

В економічній науці відсутній єдиний підхід до управління фінансовим станом підприємства. Науковий доробок з цього і суміжних питань можна умовно за основною суттю запропонованих науковцями рішень поділити на два основні напрями: вдосконалення організації управління підприємством в цілому (в тому числі і фінансовим станом); вдосконалення інструментарію управління фінансами підприємства.

До першого належать праці Ваньковича Д.В., Гончарова В.В., Кравченко В.Ф., Кравченко Е.Ф., Забеліна П.В., Данілочкіної Н.Г., Хана Д.

Д.В. Ванькович [21] запропонував шляхи вдосконалення механізму реорганізації управління фінансовими ресурсами підприємств у перехідній економіці України, що ґрунтуються на системному підході. Під реорганізацією він розуміє поетапне створення ефективної управлінської системи та її постійне вдосконалення, а одним із

критеріїв її ефективності називає покращання і нормалізацію фінансового стану підприємства.

У працях Гончарова В.В. [5], Кравченко В.Ф., Кравченко Е.Ф., Забеліна П.В. [11] пропонується новий підхід до підвищення ефективності управління фінансами на основі використання прогресивних сучасних концепцій управління – реінжинірингу бізнес-процесів. Покращання фінансового стану підприємства розглядається як бізнес-процес або комплекс послідовних етапів і дій. Визначальним є підбір працівників для створення спеціальної команди з організації покращання фінансового стану.

Д. Хан [15] і Н.Г. Данілочкіна [9] у своїх роботах розглядають таке нове явище в управлінні, як контролінг. Це “функціонально відособлений напрямок економічної роботи на підприємстві, пов’язаний з реалізацією фінансово-економічної коментуючої функції у менеджменті для прийняття оперативних і стратегічних управлінських рішень” [9, с. 6]. Його основна мета постає в орієнтації управлінського процесу на досягнення цілей діяльності підприємства. У межах системи контролінгу розв’язуються також задачі управління фінансами і фінансовим станом підприємства.

У складі другого – групи напрямку досліджень, присвячених інструментарію управління фінансовим станом підприємства, можна за цільовим спрямуванням пропозицій виділити декілька субнапрямів: 1) вдосконалення планування фінансових ресурсів; 2) проведення діагностики фінансового стану підприємства, 3) вдосконалення методології та методичного забезпечення його оцінки, 4) створення системи фінансового моніторингу на підприємстві.

Т.Г. Бень, С.Б. Довбня [18], Г.В. Коваленко [23] головною передумовою ефективного управління фінансами підприємства, і як наслідок – його фінансовим станом, вважають впровадження системи бюджетування. Плануванню фінансів на основі результатів аналізу фінансового стану приділяє увагу й І.Т. Балабанов [3].

Ряд науковців зосередили свою увагу на такому інструменті управління фінансами і фінансовим станом підприємства, як його діагностика. Так, А.П. Градов [17], В.А. Забродський [6], Б. Колас [7] розробили власні методологічні підходи до визначення діагностичного циклу, складу і кількості його етапів. Останній розробив також систему-експерт – інформаційну програму, за допомогою якої аналітик будь-якої кваліфікації спроможний діагностувати фінансовий стан підприємства.

Вдосконалення методології та методичного забезпечення оцінки фінансового стану підприємства є найбільш розробленою темою досліджень. Серед порівняно недавніх розробок: О. Терещенко запропонував дискримінантну модель інтегральної оцінки фінансового стану підприємства [25]; О. Хотомлянський, Т. Черната, Г. Севе-

рина – комплексну оцінку фінансового стану підприємства на основі використання матричних моделей [26]; уже згадані вище Т.Г. Бень і С.Б. Довбня розробили методіку інтегральної оцінки фінансового стану підприємства [19], а М.О. Кизим та В.А. Забродський – методіку його системної оцінки [2].

Теоретичні аспекти поняття “моніторинг” у загальному розумінні (як етапу управлінського циклу загалом, а не виключно управління фінансами) розроблялися такими авторами, як Е.М. Коротков [10], Б.Г. Литвак [12], П.І. Кононенко [8]. Безпосередньо моніторинг усієї господарської діяльності в рамках системи контролінгу розглядався в працях Д. Хана [15] і Н.Г. Данілочкіної [9]. М.О. Кизим, В.А. Забродський [2] звуили поле досліджень до моніторингу фінансової діяльності (фінансового моніторингу), але вони представляли його як елемент системи діагностики фінансового стану. Як самостійний інструмент управління фінансами і фінансовим станом проблеми моніторингу досліджували О.С. Олексюк [13] та І.Й. Плікус [24]. Останній розробив принципи функціонування системи фінансового моніторингу, але вважав його інструментом стратегічного, а не оперативного управління (що суперечить самому визначенню поняття “моніторинг”); як об’єкт моніторингу розглядав фінансову діяльність (у першу чергу – грошові потоки), а не фінансовий стан підприємства.

Особливо слід зазначити, що у згаданих дослідженнях поза увагою залишається методичне забезпечення процесу моніторингу, який було представлено переважно з точки зору його місця в управлінському циклі та у контексті організації управління. Таким чином, методологію моніторингу фінансового стану підприємства слід вважати недостатньо розробленою.

В основі методології традиційно лежать проблеми дефініції понять. Незважаючи на важливість одностайного уявлення щодо ключових позицій понятійного апарату, у вітчизняній фінансовій науці відсутня відповідна єдність підходів до визначення поняття “моніторинг”. Так, Е.М. Коротков вважає, що моніторинг – це “систематичне відстеження процесів або тенденцій, постійне спостереження з метою своєчасної оцінки виникаючих ситуацій.” [10, с. 293]. Б.Г. Литвак дотримується точки зору, що “моніторинг (лат. monitor – спостережливий) – спеціально організоване систематичне спостереження за станом яких-небудь об’єктів” [12, с. 187].

Моніторинг фінансово-господарської діяльності підприємства може також розглядатися в системі контролінгу: як “відстеження процесів, що відбуваються на підприємстві, у режимі реального часу; складання оперативних звітів про результати роботи підприємства за найбільш корот-

кі проміжки часу (день, тиждень, місяць); порівняння цільових результатів з фактично досягнутими”. [9, с. 19].

Таким чином, у загальному розумінні моніторинг – це система постійного спостереження за процесами і тенденціями, що мають місце в зовнішньому та/або внутрішньому середовищі підприємства з метою своєчасної оперативної оцінки ситуацій, що виникають.

Фінансовий моніторинг, якщо спиратися на визначення І.А. Бланка [4], В.А. Забродського [6] та І.Й. Плікуса [24], є спеціально організованим систематичним і безупинним спостереженням за фінансовою діяльністю і фінансовим станом об’єкта й оперативною їх оцінкою. Таким чином, фінансовий моніторинг можна умовно поділити на два блоки: моніторинг фінансової діяльності підприємства (як процесу) і моніторинг фінансового стану (як характеристики на певний момент часу).

Моніторинг фінансової діяльності підприємства є більш розробленою ланкою системи фінансового моніторингу. Насамперед мова йде про моніторинг грошових потоків, використання залучених коштів і т.п. Він проводиться багатьма суб’єктами господарювання і для нього, оскільки він є спостереженням за процесом, не потрібне специфічне складне методичне забезпечення – досить простого бюджетування і подальшого контролю за виконанням бюджетів.

Інша річ – моніторинг фінансового стану підприємства. По-перше, існує велика кількість поглядів на сутність поняття “оцінка фінансового стану підприємства”. Основні з них можна звести до таких суджень: це або сукупність показників, або один інтегральний показник. Якщо фінансовий стан визначається як певний інтегральний показник, то тут погляди різняться: більшість науковців наполягають, що він є кількісним значенням, але окремі вчені відстоюють думку, що інтегральний показник фінансового стану має давати його якісну характеристику. Тобто очевидна неясність стосовно сутності самого об’єкта моніторингу. Адаже кожен зі згаданих підходів по своєму аргументований і правильний. Інша проблема в тому, що існує ще більша кількість методів і методик оцінки фінансового стану. З цієї причини важко визначитися з тим, який і яку з них брати за основу при створенні на підприємстві системи моніторингу його фінансового стану.

Щоб відповісти на ці питання, необхідні визначення методологічних принципів і розробка вимог до методичного забезпечення моніторингу фінансового стану підприємства. Саме це і є основними завданнями даної статті. До них також належить аналіз методичного забезпечення оцінки фінансового стану підприємства з точки зору відповідності розробленим вимогам для розробки рекомендацій підприємствам щодо вибору мето-

дичного забезпечення для системи моніторингу їх фінансового стану.

Оскільки система моніторингу фінансового стану підприємства є органічною частиною (підсистемою) системи його фінансового моніторингу, то він має відповідати загальним принципам її функціонування, а саме:

■ **статності інформації:** в кожній окремій системі повинна використовуватися тільки відома інформація (нормативна, довідкова, прогнозна) з необхідною точністю для моделювання результатів діяльності підприємства;

■ **ступності:** кожна наступна підсистема не повинна порушувати властивостей об’єкта і критеріїв, установлених системі вищого рівня;

■ **рогідності й порівнянності інформації,** що дає змогу забезпечити результати, наближені до реальних;

■ **овірності помилок,** що дозволяє відслідковувати помилки, що виникають у процесі оцінки або моделювання, а також у межах розробленої моделі оцінювати ризик можливої помилки та її наслідки, виробляти основні методи реагування на помилку;

■ **мплексності:** взаємозумовленості і пропорційної взаємоузгодженості розвитку системи як єдиного цілого, що забезпечує зв’язок усіх підсистем і елементів;

■ **кільки перехідний період** в економіці України потребує високої оперативності й гнучкості реагування на зміни ринкових можливостей і небезпеку, що виникає [24, с. 40-41].

Виходячи з даних принципів, а також сутності моніторингу фінансового стану як спеціально організованого систематичного і безупинного спостереження за фінансовим станом об’єкта й оперативною його оцінкою можна визначити основні вимоги до методу моніторингу фінансового стану:

1. Метод для забезпечення комплексності моніторингу фінансового стану має охоплювати основні аспекти оцінки фінансового стану: ділову активність, ліквідність, рентабельність, стійкість.
2. Кожен з аспектів має оцінюватися як окремо, так і у взаємозв’язку (наприклад, метод має передбачати використання узагальнюючого показника фінансового стану) для досягнення інтегрованості відстеження фінансового стану і наочності у висвітленні динаміки змін у ньому в часі.
3. Метод має давати можливість виявити причини, а не лише констатувати наявність і величину змін фінансового стану. Це виступає необхідною умовою її пристосованості для потреб оперативного управління фінансовим станом підприємства.
4. Метод має виявляти ступінь реакції цільового показника фінансового стану на зміни факто-

рів впливу (тобто еластичність реакції на той чи інший управлінський вплив). Ця вимога впливає з попередньої і є її логічним розвитком.

5. Закладені у метод причинно-наслідкові зв'язки між показниками мають відповідати таким, що об'єктивно існують у процесі функціонування підприємства, можуть бути логічно виявлені із суті цього процесу.

Для забезпечення ефективності функціонування системи моніторингу фінансового стану дані вимоги додатково мають бути доповнені вимогами до методики моніторингу фінансового стану підприємства:

1. Джерелом вихідної інформації, по можливості, має слугувати лише фінансова звітність підприємства – для досягнення порівнянності результатів періодичної та постійної оцінки фінансового стану і визначення ефективності системи моніторингу.
2. Розрахунки для підвищення оперативності отримання результатів оцінки фінансового стану мають бути достатньо простими, що передбачає наявність відповідного програмного забезпечення.
3. Результати оцінки для забезпечення їх безпосереднього використання в процесі оперативного управління без додаткової інтерпретації повинні бути наочними й зрозумілими.

Відповідно до наведених принципів і вимог можна проаналізувати найбільш поширені методики оцінки фінансового стану підприємства на предмет можливості використання у процесі моніторингу. Вітчизняні вчені об'єднують дані методики у такі групи: коефіцієнтні (Кф); комплексні (Кп); інтегральні (І); беззбитковий (Б); рівноважний (Р) [22, с. 136]. У їх основу закладено різне розуміння оцінки фінансового стану: у перших двох це сукупність показників, у решті – один загальний показник. Існують також методики оцінки фінансового стану, які важко віднести до зазначених п'яти груп. Серед них – комплексна матрична методика О. Хотомлянського (КМ) [26] і методика системної оцінки М.О. Кизима та В.А. Забродського (СО) [2], методики дискримінантної оцінки фінансового стану (ДО) [20], коефіцієнтні методики В.І. Терьохіна [14] та А.Д. Шеремета і Р.С. Сайфуліна (включають розрахунок інтегрального показника фінансового стану) (КІ) [16]. В основі першої з них лежить розуміння оцінки фінансового стану як сукупності показників, другої – як єдиного якісного показника, дискримінантних методик – як кількісного, а останніх з названих – “змішане”: це і сукупність показників, і один інтегральний.

Результати експертної оцінки згаданих методик оцінки фінансового стану підприємства (ФСП) наведені в табл. 1. Оцінка проводилася за

п'ятибальною шкалою (5 балів – повна відповідність, 1 бал – повна невідповідність).

Отже, методики оцінки фінансового стану (табл. 1) за ступенем їх відповідності сформульованим вище вимогам можна ранжувати таким чином (від найбільш до найменш відповідної):

1. Методика системної оцінки М.О. Кизима та В.А. Забродського;
2. Комплексна матрична методика О. Хотомлянського;
3. Методики дискримінантної оцінки фінансового стану;
4. Коефіцієнтні методики В.І. Терьохіна [14] та А.Д. Шеремета і Р.С. Сайфуліна;
5. Методики інтегральної оцінки фінансового стану;
6. Методики комплексної оцінки фінансового стану;
7. Рівноважні та беззбиткові методики оцінки фінансового стану – не відповідають, оскільки беруть до уваги лише один аспект його оцінки;
8. Коефіцієнтні методики оцінки фінансового стану – не відповідають через свою громіздкість, трудомісткість, відсутність цілісності і внутрішньої логіки.

Як видно з останнього рядка табл. 1, гіпотетично “ідеальна” для моніторингу фінансового стану методика його оцінки мала б набрати за визначеними критеріями експертної оцінки 70 балів. З цієї точки зору дані останнього рядка можна інтерпретувати так: очевидною є потреба розробки спеціалізованого методичного забезпечення моніторингу фінансового стану.

На даному етапі, коли воно відсутнє, цілком можливим є ефективне використання в системі моніторингу фінансового стану спеціально відібраних методик його оцінки. Критерієм їх відбору (спроба якого була здійснена автором вище) має бути відповідність запропонованій системі вимог, що складається з трьох блоків: а) загальні принципи функціонування системи фінансового моніторингу підприємства (достатність інформації, наступність, вірогідність і порівнянність інформації, ймовірність помилок, комплексність, гнучке реагування); б) вимоги до методу моніторингу фінансового стану (комплексність оцінки фінансового стану, інтегрованість такої оцінки, виявлення причин змін у фінансовому стані, виявлення реакції на зміни факторів впливу, об'єктивність зв'язків між показниками), в) вимоги до методики моніторингу фінансового стану підприємства (фінансова звітність – єдине джерело інформації, наочність і зрозумілість результатів оцінки, простота розрахунків або наявність програмного забезпечення). Результати проведеного в статті аналізу основних методик оцінки фінансового стану фактично вже і є загальними рекомендаціями подібного характеру для вітчизняних підприємств.

Таблиця 1

Відповідність методик оцінки фінансового стану сформульованим критеріям

Критерії	Методики оцінки ФСП								
	Кф	Кп	І	Б	Р	КІ	КМ	ДО	СО
Принципи функціонування системи фінансового моніторингу:									
Достатності інформації	5	5	4	1	1	5	5	3	4
Наступності	3	4	5	2	2	4	4	4	5
Вірогідності й порівнянності інформації	2	3	3	1	1	3	4	5	5
Імовірності помилок	3	3	2	1	1	3	4	4	5
Комплексності	1	3	4	1	1	4	3	3	5
Гнучкого реагування	1	1	1	2	2	1	3	2	2
Вимоги до методу моніторингу ФСП:									
Комплексність оцінки ФСП	4	4	3	1	1	4	5	2	5
Інтегрованість оцінки ФСП	1	2	5	4	4	5	3	3	5
Виявлення причин змін ФСП	1	1	2	4	4	2	3	3	3
Виявлення реакції на зміни факторів впливу	1	1	2	3	3	2	3	4	3
Об'єктивність зв'язків між показниками	2	2	1	5	5	3	3	1	4
Вимоги до методики моніторингу ФСП:									
Фінансова звітність – єдине джерело інформації	5	5	5	2	2	5	4	5	4
Наочність і зрозумілість результатів оцінки	1	3	4	5	5	4	3	5	5
Простота розрахунків / програмне забезпечення	1	1	2	3	3	2	5	5	4
Сума балів	31	38	43	35	35	47	52	49	59
Відповідність максимуму (70 балів), %	44	54	61	50	50	67	74	70	84

ЛІТЕРАТУРА

1. Коробов М.Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємства: Навчальний посібник. – К.: Знання. – 2000. – 378 с.
2. Оцінка і діагностика фінансової стійкості підприємства: Монографія / М.О. Кизим, В.А. Забродський та ін. – Х.: ВД “ІНЖЕК”, 2003. – 141 с.
3. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента: Учебное пособие. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 480 с.
4. Бланк И.А. Словарь-справочник финансового менеджера. – К.: Ника-центр, 1998. – 480 с.
5. Гончаров В.В. Важнейшие понятия и концепции в современном управлении. – М.: МНИИПУ, 1998. – 176 с.
6. Забродский В.А., Кизим Н.А. Диагностика финансовой устойчивости функционирования производственно-экономических систем. – Х.: Бизнес Информ, 2000. – 108 с.
7. Коласс Б. Управление финансовой деятельностью предприятий. Проблемы, концепции и методы: Пер. с франц. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1997. – 576 с.
8. Кононенко П.И. Стратегическое программно-целевое управление производственно-хозяйственной системой. – М.: ИТК “Дашков и К”, 2003. – 270 с.
9. Контроллинг как инструмент управления предприятием / Под ред. Н.Г. Данилочкиной. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1998. – 279 с.
10. Коротков Э.М. Концепция менеджмента. – М.: Дека, 1997. – 304 с.
11. Кравченко В.Ф., Кравченко Е.Ф., Забелин П.В. Организационный инжиниринг. – М.: Приор, 1999. – 256 с.
12. Литвак Б.Г. Разработка управленческого решения. – М.: Дело, 2000. – 392 с.
13. Олексюк А.С. Системы поддержки принятия финансовых решений на микроуровне. – К.: Наукова думка, 1998. – 507 с.
14. Финансовое управление фирмой / Под ред. В. И. Терехина. – М.: Экономика, 1998. – 350 с.

15. Хан Д. Планирование и контроль: концепция контроллинга / Пер с нем. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 800 с.
16. Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С. Методика финансового анализа. – М.: ИНФРА-М, 1995. – 176 с.
17. Экономическая стратегия фирмы / Под ред. А.П. Градова. – СПб.: Специальная литература, 1999. – 589 с.
18. Бень Т.Г., Довбня С.Б. Бюджетування як інструмент удосконалення системи фінансового менеджменту підприємств // Фінанси України. – 2000. – №7. – С. 58-65.
19. Бень Т.Г., Довбня С.Б. Інтегральна оцінка фінансового стану підприємства // Фінанси України. – 2002. – №6. – С. 53-60.
20. Білик М.Д. Сутність і оцінка фінансового стану підприємств // Фінанси України. – 2005. – №3. – С. 64-68.
21. Ванькович Д.В. Удосконалення механізму реорганізації управління фінансовими ресурсами підприємств // Фінанси України. – 2004. – №9. – С. 112-117.
22. Захарченко В.О., Счасна С.І. Систематизація методів оцінки фінансового стану підприємства // Фінанси України. – 2005. – №1. – С. 137-143.
23. Коваленко Г.В. Бюджетування на підприємстві // Фінанси України. – 2003. – №3. – С. 98-109.
24. Плікус І.Й. Система моніторингу для фінансового прогнозу діяльності підприємства // Фінанси України. – 2003. – №4. – С. 35-44.
25. Терещенко О. Дискримінантна модель інтегральної оцінки фінансового стану підприємства // Економіка України. – 2004. – №5. – С. 38-44.
26. Хотомлянський О., Черната Т., Северина Г. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства на основі використання матричних моделей // Економіка України. – 2003. – №3. – С. 35-39.